

MEDICINAL PROPERTIES OF PLANTAGO MAJOR L.**Turakulov Alimardon Abdusalomovich**

Termez State University of Engineering and Agrotechnology, Ph.D. (PhD)

Egamberdiyev Murodjon Xolmirzayevich

Senior Lecturer, Termez State University of Engineering and Agrotechnology

Abdunazarov Sherzod Xushboq ugli

Master's student, Termez State University of Engineering and Agrotechnology.

**KATTA BARGLI ZUBTURUM (PLANTAGO MAJOR L.) NING DORIVORLIK
XUSUSIYATLARI****Turakulov Alimardon Abdusalomovich**

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti q.x.f.f.d.(PhD)

Egamberdiyev Murodjon Xolmirzayevich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti katta o'qituvchi

Abdunazarov Sherzod Xushboq ugli

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistrant.

abdunazarovsherzod148@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zubturm o'simligi, uning ahamiyati, dorivorlik xususiyatlari haqida ma'lumot berilgan. Zubturm ko'p yillik o'simlik bo'lib, zubturm doshlar oilasi vakili hisoblanadi. Hozirda 260ga yaqin turni o'z ichiga oladi.

Shulardan O'zbekistonda 6 ta turi uchraydi. Zubturm xalq tabobatida ham alohida ahamiyatga ega. Sababi qadimdan bu o'simlik tabobatda qo'llanilib kelingan bo'lib, 80dan ortiq kasalliklarga shifo bo'ladi. Zubturm o'simligining tarkibini o'rganish, undan hozirgi rivojlanayotgan farmakologiya sohasida yanada ko'proq foydalanish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zi: Katta zubturm (Plantago Major L.) Zubturm doshlar- Plantaginaceae oilasi, plantoglutsid preparati, nastoyka, teri, kuydurg, nafas yo'li, me'da-ichak.

Annotation: This article provides information about the Zubturm plant, its importance, and medicinal properties. Zubturm is a perennial plant and is a representative of the Zubturm family. Currently, it includes about 260 species.

Of these, 6 species are found in Uzbekistan. Zubturm is also of particular importance in folk medicine. This is because this plant has been used in medicine since ancient times, and it cures more than 80 diseases. Studying the composition of the Zubturm plant shows that it can be used even more in the currently developing field of pharmacology.

Key word: Big zubturm (Plantago Major L.) Zubturm family-Plantaginaceae family, plantoglucide drug, nastoyka, skin, anthrax, respiratory tract, gastrointestinal tract.

Аннотация: В данной статье представлена информация о растении Зубтурм, его значении и лечебных свойствах. Зубтурм — многолетнее растение, представитель семейства Зубтурмовых. В настоящее время оно включает около 260 видов.

Из них 6 видов встречаются в Узбекистане. Зубтурм также имеет особое значение в народной медицине. Это объясняется тем, что это растение используется в медицине с древних времен и лечит более 80 болезней. Изучение состава растения Зубтурм показывает, что его можно еще шире использовать в развивающейся в настоящее время области фармакологии.

Ключевые: слова: Зубтурм большой (Plantago Major L.) Семейство Зубтурм - семейство Подорожниковые, препарат плантоглоцид, настойка, кожа, сибирская язва, дыхательные пути, желудочно-кишечный тракт.

Kirish.Bugungi kunda dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, butun dunyo pandemiyasida insonlar sog'lig'iga alohida e'tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi, qarigan va surunkali kasalliklarga chalingan insonlar immun tizimini faollashtirish uchun tabiiy vositalarni afzal ko'rishi, tabiiy vositalarning mutloq zararsizligi va foydasi ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining va xalqaro bozorlardagi dorivor o'simliklarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'ldi. Ayni shunday dorivor o'simliklardan zubtutum (plantago) turkumi vakillari alohida o'rin tutadi. Sababi zubtutumning dorivorlik xususiyati talaygina.

Zubtutum (Plantago L.) -zubtutumdoslar (plantaginaceae) oilasiga mansub, 1-2 va ko'p yillik o'tlar turkumi. 260 tacha turi ma'lum. O'zbekistonda 6 turi uchraydi. 4 turidan dorivor o'simlik sifatida foydalaniladi. Zubtutum yovvoyi holda tarqalgan. Ko'proq namlikni va yorug'likni talab qiladi. Shu sababdan uni yo'l yoqalarida, dalalarning atroflarida uchratishimiz mumkin. Barglari ildiz bo'g'zida to'p bo'lib joylashgan, bandli, keng tuxumsimon yoki keng ellipssimon, nashtarsimon va tasmaimon. Gul o'qi bitta yoki bir nechta. May-sentabr oylarida gullaydi va mevasi pishadi. Gullari poya va shoxlari uchida oddiy boshq hosil qiladi. Zubtutum gullaganda bargi yig'iladi va yupqa yoyib, salqin yerda quritiladi.

Mevasi ikki yoki ko'p urug'li. Bargi va urug'i tarkibida S va K vitamin, karotin, shilimshiq va oshlovchi moddalar, saponin, organik kislotalar, oz miqdorda alkaloidlar va boshqa moddalar bor.

Rasm-1. Katta bargli zubtutum (plantago major l.) ning ko‘rinishi

Zubtutumning ikkinchi nomi- bargizub. Zubtutum 80 dan ortiq kasalliklarga shifo bo‘ladi. Bargidan tayyorlangan damlama me‘da-ichak kasalliklarini, yaralarni davolashda, urug‘ining shilimshiq eritmasi esa kuchsiz surgi sifatida ishlatiladi.

Shuningdek ko‘k‘yo‘talda, saraton kasalligida, so‘galda, ich qotishida, ko‘z kasalliklarida ham davo bo‘ladi. Abu Ali ibn Sino zubtutum bargi bilan qiyin bitadigan va xavfli yaralarni, shishlarni, jigar, buyrak, ko‘z yalig‘lanishi kasalliklarini davolagan hamda qon oqishni to‘xtatuvchi dori sifatida ishlatgan. Zubtutum urug‘ini yana jigar, buyrak kasalliklariga davo qilgan. Shu maqsadda barg shirasini bemorga klizma qilgan yoki urug‘ qaynatmasini ichirgan.

Qon tupurganda ham urug‘ qaynatmasini ichishga buyurgan. Meditsinasida bargdan tayyorlangan damlama yoki barg shirasi nafas yo‘llari, teri va tomoq, ko‘z, yo‘g‘on ichak yalig‘lanishi, bezgak, turli yaralar, kuydirgi va ichakning yuqumli kasalliklarini davolashda, shuningdek qon oqishlarini (qon tupurish, burundan qon oqish, qon aralash ich ketish, bavosil kasalligida) to‘xtatish uchun ishlatiladi. Barglarining shirasini quloqqa tomizilsa, og‘riqni bosadi, ildizi chaynalsa yoki qaynatmasi bilan og‘iz chayqalsa, tish og‘rig‘ini to‘xtatadi”.

Zubtutum ba‘zi davlatlarda doimiy iste‘mol qilinadi. Uni salatlarga, ovqatga va hattoki hayvonlar uchun ozuqa sifatida ham foydalaniladi. Bundan tashqari, ba‘zi turlari antibiotiklarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirish uchun hayvonlarning ozuqalarida ishlatiladi.

Sababi hayvonlar zubtutumni iste‘mol qilishganda, immuniteti mustahkamlanadi. *Plantago lanceolata* barglaridan suvini ajratib olib, uni asal bilan aralashtirilsa podagra kasalligini davolashda ishlatish mumkin. Barglarini maydalab tuz bilan aralashtirilsa, artrit kasalligini tuzatishda yordam beradi. Quyida zubtutum rasmlari berilgan

Katta zubtutum (*Plantago Major L.*) Zubtutumdoshtlar- *Plantaginaceae* oilasiga mansub bo‘lib, kalta va yog‘on ildizpoyali, poyasiz ko‘p yillik o‘t o‘simlik. Yer ustki qismini ildizoldi barglari va 10-15 sm balandligdagi gul o‘qi tashkil qiladi.

Barglari uzun, qanotli bargli, keng tuxumsimon yoki keng ellipissimon, tekis qirrali, 3-9 ta yoysimon asosiy tomirli bo‘ladi. Gul o‘qi bitta yoki bir nechta. Mayda, ko‘rimsiz, to‘rt bo‘lakli gullari o‘qi ichidagi boshhoqsimon to‘pgulga joylashgan. Mevasi-tuxumsimon, ko‘p urug‘li ko‘sakcha. Zubtutum iyun-sentabr oylarida gullaydi va mevasi yetiladi.

Zubtutum ko‘p yillik, kalta va yo‘g‘on ildizpoyali o‘t o‘simlik. Ildizpoyasining yuqori tomonidan (yer ustida) uzun, qanotli bandli ildizoldi to‘pbarglar, pastki tomonidan esa (yer osti)

juda ko'p mayda ildizlar o'sib chiqqan bo'ladi. Ildizoldi to'pbarglari keng ellipsimon yoki keng tuxumsimon tekis qirrali va yirik bo'ladi. Gul o'qi bitta yoki bir nechta, tuksiz, bo'yi 10-45 sm.

Guli mayda, ko'rimsiz. Gulkosachasi to'rt bo'lakka qirrilgan, gultojisi och qo'ng'ir rangli, to'rt bo'lakli, otaligi 4 ta, onalik tuguni ikki xonali uyda joylashgan. mevasi- tuxumsimon, ko'p urug'li ko'sakcha may-iyun oylarida gullaydi.

Zubtutum ko'p yillik o't, yo'l bo'ylab o'sadi qirg'oqlar, nam va suv ostida o'tloqlar, qumloq turoqlarda ham uchratish mumkin. Zubtutum urug'lari va eng muhimi barglari sinovdan o'tkaziladi va qadimgi dorivorlikni anglatadi. Urug'lar o'z ichiga oladi: shilliq oqsil va tannin moddalar, aucuban, yog' va yog'li fermentlar, qatronlar. 10 gr maydalangan urug'lar 100 ml qaynoq suvga quyiladi va shilimshiq olinadi, bu eritma infuziya va suzishdan o'tkazilgandan keyin olinadigan modda oshqozon yallig'lanishini oldini olish uchun ishlatiladi.

Kimyoviy tarkibi. O'simlikning yer ustki qismi tarkibida 0.1% efir moyi, shilliq moddalar, saponinlar, aukubin glikozidi, C vitamini (300mg% gacha) va K vitamini, 4.5-32.91 mg% karotin, flavonidlar (lyuteolin, apigenin, baykalalien va ularning glikozidlari), organik kislotalar, oshlovchi va boshqalar) urug'ida 22%gacha yog', 44%gacha shilliq va boshqa biologik faol moddalar mavjud.

Katta zubtutumning dorivorlik xususiyatlari. Katta zubtutumning dorivorepreparatlaridan (damlamasi, yangi yig'ib olingan bargi yoki yer ustki qismining konservatsiya qilingan shirasi, shirasidan tayyorlangan plantoglusit preparadi) meda-ichak kasalliklari (gastrit, enterid, enterokolid), yog'on ichakning yallig'lanishi, meda va o'n ikki barboq ichakning yara kasalligini davolashda foydalaniladi. Bundan tashqari, meda shirasining kislotaligini kamayib ketgan holda ham ishlatiladi.

Bargi yoki yer ustki qismi shirasi bilan tuzalishi qiyin bo'lgan kolit kasalligi va yaralar davolanadi. Zubtutum bargi yo'talga qarshi ishlatiladigan yig'malar- choylar tarkibiga kiradi. Zubtutum qadimdan xalq tabobatida turli kasalliklarni davolashda keng ishlatib kelingan o'simlik hisoblanadi. Uning bargi bilan Abu Ali ibn Sino o'z vaqtida qiyin bitadigan yaralarni, shishlarni (xavfli shishlarni ham), ko'z yallig'lanishi, jigar, buyrak va boshqa kasalliklarni davolagan hamda qon to'xtatish uchun ishlatgan. Jigar va buyrak kasalliklarini hamda qon tupurishda bemorga zubtutum urug'ining qaynatmasini ichirgan.

Bargidan tayyorlangan damlamasi yoki quritilmagan barg shirasi xalq tabobatida nafasyo'llari, ko'z, teri, bezgak, yo'g'on ichak yallig'lanishi va turli yuqumli kasalliklarni hamda kuydirgini davolashda ishlatiladigan. Zubtutum urug'idan tayyorlangan qaynatmasi yoki shakarga aralashtirib qovurilgan urug'i bilan yo'tal, isitma va boshqa kasalliklar davolanadi.

Zubtutumning yangi yig'ilgan bargini ezib teng miqdorda shakar aralashtiriladi va issiq joyda 3 hafta saqlanadi. So'ng shu aralashmadan ajralib chiqqan shiradan kuniga 3-4 choy qoshiqda o'pka va meda raki kasalligini davolash uchun bemorga ishlatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmed Z.F., Rizk A.M., Hammouda F.M. Phytochemical studies of Egyptian Plantago species (Glucides). Journal of Pharmaceutical Sciences. 1965;54:1060-1062 pp
2. Cohn, B. A., Cirillo, P.M., Murphy, C.C., Krigbaum, N.Y., and Deaths Among US Veterans during 2021. p. 331-336.
3. Elzbieta Weryszko-Chmielewska. Commercially important properties of plants of the genus Plantago. Acta Agrobotanica. March 2012. P12
4. Farrukh Mehmood, Mingai Li, Alessio Bertoli "Comparative Plastomics of Plantains (Plantago, Plantaginaceae) as a Tool for the Development of Species -Specific DNA Barcodes". Plants 2024, 13, 2691 P24.

5. K.B.Yernazarova, S.T.Tuleuhanov, H.Basim "Biological features of the medicinal plant *Plantago major* L" *International Journal of Biology and Chemistry* 12, nomer 1,86 (2019).P 8.
6. Nayek S., Choudhury I.H, Jaishe N., Roy S. Spectrophotometric analysis of Chlorophylls and carotenoids from Commonly Grown Fern Species by Using Various Extracting Solvents// "International Science Congress, Journal of Chemical Sciences. 2014.63-69 september.
7. Samuel S. Wilson, Daniel J. Donaghy, David J. Horne "Investigating the impact of treading damage on the plantain (*Plantago lanceolata* L) content and performance of a plantain perennial ryegrass (*Lolium perenne* L) pasture over two years" *Journal of New Zealand Grasslands* 86: 97-107 (2024)
8. Е. В. Игнатович, Н. В. Корожан, Г. Н. Бузук. Динамика накопления биологически активных веществ в листьях подорожника ланцетного, произрастающего на территории Республики Беларусь. *Вестник фармации* №3 (77), 2017 Ст7